

O simboličkoj viziji prirode u kršćanskoj tradiciji

Miroslav Artić

Zagreb

Sažetak

U tekstu se kritički ispituje odnos prema prirodi u kršćanskoj tradiciji. Autor analizira pojedine segmente specifičnog odnosa spram svijeta i prirode dvojice kršćanskih velikana, svetog Augustina i svetoga Franje Asiškog. Augustin je govorio o starosti svijeta, o njegovom neminovnom propadanju, o malaksalosti i staračkom dahtanju. Za razliku od njega sveti Franjo je optimistično isticao bratstvo svih stvorenja.

Autor zatim dovodi u pitanje kršćansku viziju prirode, naslijeđenu iz srednjovjekovnog iskustva, koja nekritički podržava antropocentrizam i favorizira čovjekovo gospodarstvo nad stvorenjima. Zato on potiče na preispitivanje kršćanske vizije prirode jer je prema njegovim navodima opterećena podvojenošću i krajnostima u svojim stavovima. Stoga te dihotomije valja prevladati jer one unose smutnju u red postojanja i dovode u pitanje konsenzus o suživotu stvorenja.

Ključne riječi: *priroda, svijet, simbol, podijeljenost, kršćanska vizija prirode, iskustvo, mistična vizija, integracija prirode i svijeta, antropocentrizam*

O STAROSTI SVIJETA I PRIRODE KOD SVETOGA AUGUSTINA

Puno je glasova koji lamentiraju nad sudbinom svijeta. Prirodni okoliš je doista nagrižen teškim bolestima. Neke od njih već dugo rastaču ozonski omotač i ugrožavaju život na Zemlji. Kraj im se zasad još ne nazire. Kako se tako nešto moglo dogoditi usred kršćanske civilizacije i koliko će još dugo priroda podnositi ta zločesta i neposlušna stvorenja?

Sličnim se pitanjima u svoje vrijeme mučio i sveti Augustin (354 – 430), kršćanski pisac osobitog ugleda. I danas se može lamentirati u njegovu duhu jer razloga ima napretek. Nažalost, sve je podešeno 'baš kako treba'.

Davno se Augustin iščuđavao što se svijet »uništava i propada /baš/ u kršćanskim vremenima.« On je tada vjerovao u ispunjenje proročanstva prema kojem je sam Gospodin rekao »da će svijet nestati?« (Augustin, 1990:291). Prema tome nije moglo biti razloga za smutnju jer sve je bilo objavljeno. Božje se proročanstvo moralo ispuniti (Augustin, 1990:291). Ionako je sve u Božjim rukama. I što je drugo čovjeku preostalo nego da zazove milost Božju, da ne propadne skupa sa svijetom. Kršćani su u Augustinovo vrijeme bili duboko potreseni tom spoznajom. Zabrinuto su uzdisali, tugujući i plačući, kao što i danas mnogi kršćani sa strepnjom zazivaju ime Gospodnje bojeći se kraja: »Ustani, Gospodine, pogibosmo.« (Augustin, 1990:291). Uznemirenog i uplašenog čovjeka je, prema Augustinu, Krist poticao na buđenje vlastite vjere i na pouzdanje u providnost Božju: »neka se probudi tvoja vjera. Što se uzrujavaš? Sve sam ti prorekao da se – pošto dođu zla – nadaš dobrima te ne smalakšeš u zlu.« (Augustin, 1990:291).

Sva katastrofična zbivanja nosila su u sebi simboličko značenje jer su upućivala na Božja providnosna djela. Tako je o tome mislio Augustin. Prema njegovu shvaćanju, Bog u rizičnim vremenima progovara čovjeku kroz znakove vremena i njima ga budi iz lažne sigurnosti. Zato se razboriti kršćanin treba posvetiti temeljitom iščitavanju znakova vremena. Jer erozija svijeta nije stihijska. Sve se u vremenu događa postupno. U tom je duhu Augustin pozivao na budnost i opominjao vjernike da prate znakove: »Čudiš se što svijet propada? Čudiš se što je svijet ostario. I čovjek postoji: rodi se, raste i ostari. U starosti su mnoge nedaće: kašalj, kijavica, krmeljivost, zebnja, umor. Čovjek je, dakle ostario. Pun je pritužaba. I svijet je ostario. Pun je pritisaka.« (Augustin, 1990:291).

Dakle, zemaljsko kraljevstvo je dočekalo svoj odlučni trenutak rastakanja i nestajanja. Jer, vremeniti i materijalni svijet ima svoje granice. Dok jedno nestaje drugo se rađa, a ono što je doista vrijedno u Božjim očima, njegovo ljubljeno stvorenje, prijeći će iz vremenitog u vječno. A sve te 'ekološke boli', ratovi i razaranja, predstavljale su sud Božji. Sudilo se vremenitom. Augustin je to obrazložio na sljedeći način: »Sazdana se, stvorena i na propast osuđena zbilja već priklanja zalasku. Bilo je nužno da je puna muka. Krist je došao da te u poteškoćama tješi i da ti obeća spokoj za vječnost. Ne želi pristajati uz ostarjeli svijet. Također ne odbij da se pomladiš u Kristu koji ti kaže: svijet propada, svijet stari, malakše svijet, muči se staračkim dahtanjem. Ti se ne boj.« (Augustin 1990:291).

Tako je sveti Augustin razmišljao u trenucima propadanja Rimskoga Carstva. Navedeni se citati odnose na ugroženi Rim, na njegovu propast koja je tada bila neminovna. Nije mu drugo preostajalo nego da dubokom vjerom u Božju providnost prihvati ono što je bilo neizbježno. Propast je prema njemu bila neminovna i od nje se nije moglo pobjeći. Neprihvatanje te činjenice izgledalo je opasnije i od samoga kraja.

Augustin je nastojao rasvijetliti mučnu dilemu 'skorog kraja'. Posložio je zbivanja svoga vremena i u njima tražio prst Božji. Budući da su se na Zemlji događala brojna zla, zaključio je da je to posljedica napredovanja zlog kraljevstva na Zemlji na čelu s knezom tame. Namjerio se taj zatornik protiv samoga čovjeka uvukavši se u prirodna stvorenja ne bi li ga tako prevario svojom prijetvornošću i otrgnuo s puta prema kraljevstvu Božjem. Božje kraljevstvo je neuništivo jer nije od ovoga svijeta. Boj što se zametnuo između kneza tame i države Božje imao je svoju svrhu, razlučivao je dobre od zlih i tako čistio pšenicu od kukolja.

Augustin nije smatrao samu Zemlju opredmećenjem zla. Grijeh je u svijet unosio čovjek svojim slobodnim djelovanjem. Budući da bez prirode i njezinih plodova život uopće ne bi bio zamisliv, čovjek je zemlju podložio svojim potrebama kako bi primjerenio živio, zadovoljen i smiren. Međutim, nije ostao smiren niti izmiren sa svojim okolišem, već se uzoholio te je počeo uzimati od prirode više nego što mu je zaista bilo potrebno. Poželio je postati bogat, jak i moćan. Pri tom je zaboravio na granice dopuštenog i razboritog konzumiranja. Sve više se tada približavao kraljevstvu kneza tame i postao mu je lak plijen. Sveti Augustin je baš na tu neumjerenost opominjao: »Bogatstvo te uzoholjuje«. Pozivao je na razboritost: »Besramno je ako od Boga tražiš bogatstvo« (Augustin, 1990:138). To se uzoholjenje događalo zbog prevelike uronjenosti u prirodu.

Tako priroda i svijet mogu vrlo lako postati prostor napastovanja umjesto da ostanu izvor dnevnog kruha i zadovoljstva (Augustin, 1993:144). Više je razloga, prema

Augustinu, zbog kojih je bolje odbaciti i prezreti sav materijalni svijet. Jer jedino je odbacivanjem moguće preduhitriti napast za prekomjernim trošenjem i kontrolirati sklonost grijehu. Tada bi se lakše ograničavala želja za bogaćenjem i prekomjernim posjedovanjem. Dakle, iz navedenih razloga trebalo bi život usmjeravati isključivo na zadovoljenje osnovnih potreba.

Augustin je svoja apokaliptična razmišljanja zapisivao iz pozicije biskupa i pastira koji prati svoje stado, krči ispred njega neprohodne staze, analizira, upozorava i poučava navješćujući spasenje. Nije poput apostola u prvim kršćanskim vremenima svakodnevno hođao uz svoje vjernike. Bio je stacioniran na jednom mjestu poprilično udaljen od svakodnevice svoje pastve.

Priroda je, prema njegovom shvaćanju, u teškim i sudbonosnim trenucima postajala poprištem između dvaju kraljevstava, Božjega i kraljevstva kneza tame čiji su se tragovi jasno prepoznavali u stvorenjima. Tako je priroda zbog prisutnosti toga kneza zatornika postajala znakom osporavanim zbog svoje nestalnosti. Zato je Augustin nastojao da upozori čovjeka na opasnost vezanja za prirodna stvorenja.

U tom duhu vrijedi se i danas zapitati: Hoće li ovaj svijet izdržati svu silinu civilizacijskog napretka i posljedica čovjekove stvaralačke moći? To se danas izriče s nadom da će priroda izdržati taj pritisak i da će čovjek doći k pameti i zaustaviti se na vrijeme. Iako se na trenutke čini da svijet malakše i zabrinuto stenje poput bolesnog starca. Umjesno je Augustinovo čuđenje koje ujedno postaje i pitanje: »Čudiš se što je svijet ostario. Kako i ne bi kad je pun pritisaka.« (Augustin, 1990:291). Zato se i nameću 'čudna' pitanja. Slijedi li doista apokalipsa? Može li se sudbonosni ekološki trenutak pretvoriti u eshatološko trajanje? Postoje li uopće razlozi za strah od apokaliptičnog kraja? Nema razloga za strah jer bi eventualni kraj značio novi početak. Ali samo za izabrane. Takva vizija bitno mijenja stav prema samoj zbilji i cjelokupnom svijetu.

Danas je ipak primjerenije govoriti o iscrpljenosti svijeta nego o njegovoj starosti. Vjerojatno je sam čovjek prebrzo ostario od silnog napretka kojega nezaustavljivo proizvodi. On je izmučen i star, a svijet je iscrpljen i bitno osiromašen.

O MAGIJSKOJ PERCEPCIJI SVIJETA I PRIRODE U SREDNJEM VIJEKU

Nakon propasti zapadnog Rimskog carstva prostore današnje zapadne Europe naselili su novi 'poganski' narodi, grubi i posve neuki. Uništavali su i razarali sve što se dalo uništiti. Puno je vremena proteklo dok ih se nije privelo kršćanskoj vjeri. Njihovo iskustvo svijeta i prirode bilo je prožeto magijskim elementima i mitskim predodžbama. Naime, vjerovali su da je sva priroda prožeta duhovima, mitskim bićima i nadprirodnim silama. Te su predodžbe dugo živjele u njihovoj svijesti i dosta dobro su se očuvale ispod novog sloja kršćanstva. S vremenom se magijska percepcija svijeta i prirode polagano ucjepljivala u 'novu vjeru' i tako se otprilike oblikovao specifični oblik srednjovjekovne pučke religioznosti. Prirodni okoliš novi su narodi doživjeli izrazito traumatično zbog surovih uvjeta života. Marc Bloch u svojoj studiji o feudalizmu iznosi činjenice kojima potkrepljuje veoma nisku razinu odnošenja prema svijetu i okolišu tvrdnjom da se čitav »društveni život zbivao na pozadini primitivnosti, podvrgavanja neukrotivim snagama.« (Bloch, 2001:81). To je zasigurno ostavilo neizbrisiv trag u njihovu iskustvu prirode i svijeta. Teško je prema mišljenju Blocha pretpostaviti koliko je bio snažan utjecaj prirodnog okoliša na njihovu svijest jer

jednostavno »ne postoji instrument kojim bismo mogli odmjeriti utjecaj kojim je takva okolina mogla djelovati na ljudske duše« (Bloch, 2001:81).

No, s vremenom su kršćanski redovnici postupno otkrivali zaboravljena znanja, još iz vremena starih Rimljana, o tome kako ukrotiti divlju i zapuštenu prirodu. Pokrenuli su zaboravljene, a često i nove tehnike obrađivanja zemlje i uzgoja temeljnih kultura. Novonaseljeni narodi u tome baš i nisu bili vični ili se uopće nisu snalazili.

Sukobi i neredi oko zauzimanja zemlje i posjedovanja postajali su svakodnevna pojava. Valjalo je tome stati na kraj. I 'revni' kršćanski propovjednici prionuli su na posao. U vjerskom su zanosu svoja 'stada' pozivali na odmak od svijeta i na suzdržavanje od neumjerenog posjedovanja jer će u suprotnom, ako se budu vezali samo na prirodna dobra, dovesti u pitanje vlastito spasenje. S vremenom su puk sve više pozivali na prezir i postpuno odbacivanje svijeta jer vječnost će baštiniti samo oni koji ga se budu odricali. Baš u duhu svetoga Augustina.

Nije sav kršćanski puk živio poput istaknutih svetaca, učenih teologa i drugih veličina, niti se isto odnosio spram prirode i svijeta. U ono vrijeme slabe ili nikakve pismenosti teško se širio nauk velikih i značajnih kršćanskih mislilaca i još je teže utjecao na život puka. Ako je nešto od toga i dolazilo do njih, ostaje pitanje na koji je način ta poruka stizala, u kojim oblicima i koliko je uistinu vjernicima bila razumljiva? Ta učena štiva često nisu bila posredovana u dovoljnoj mjeri niti u širim intelektualnim krugovima. Zato se može govoriti o posve različitim iskustvima života običnog puka i privilegirane manjine. Na jednoj strani bili su učeni teolozi, mislioci i biskupi koji su svoj život živjeli poprilično izolirano uz podršku vlastodržaca i ostalih moćnika, a na drugoj strani, daleko od mudrih i moćnih, živio je kršćanski puk izvršavajući ono što se od njega tražilo. Nije namjera ovoj pojednostavljenoj skici da se upušta u definiranje društvenog života u srednjem vijeku, već se samo želi ilustrirati kolika je bila udaljenost između povlaštenih, mudrih i moćnih, i onih s druge strane, prostog puka. Velika je praznina zjapila između elitne manjine i siromašne većine, gotovo neprijelazna.

Posredovanje vjerskih istina, moralnih normi putem kršćanskog nauka bio je zadatak pučkih propovjednika koji se baš i nisu uvijek mogli pohvaliti nekom osobitom učenošću. Bilo ih je koji su se mučili i s pismenošću. To su nadoknađivali vjerskim žarom. Oni su u stvari najbolje znali što se u bazi zbiva. Dobro su poznavali magijske predodžbe i razna druga praznovjerja koja su se u puku revno prakticirala. Njima su popunjavali, tj. objašnjavali svijet i prirodni okoliš. Protiv takvih pojava danonoćno se propovijedalo s ciljem da se izbrišu ti magijski elementi. Teško je bilo potpuno izbjeći stapanje magijskih predodžbi s kršćanskom vjerom. U svojim prosvjetiteljskim nastojanjima propovjednici su se služili životopisima prvih kršćanskih mučenika. Zorno su i slikovito opisivali junačka djela prvih kršćana. Hvalili su njihovo požrtvovno svjedočenje, odbacivanje svijeta i njegovih blagodati. Potom su isticali čovjekov pad, svakodnevne grijeh e i kazne koje ih očekuju ne bi li što učinkovitije utjecali na emocije srednjovjekovnog puka jer su na osjećajnom području bili najtanji i najosjetljiviji. Svakako bi vrijedilo ispitati momente približavanja kršćanskog nauka i magijskog iskustva te analizirati proces njihovog stapanja i oblikovanja u poznati fenomen pučke religioznosti.

Dakle, preziranje i odbacivanje svijeta poradi spasenja protezalo se kroz cijeli srednji vijek. Nije se uvijek prezirala sama priroda, već ono što se u njoj prepoznavalo kao izvor kušnje i napasti, a bio je to knez tame koji se vješto uvlačio u stvorenja ne bi

li tako razorio svijet a po njemu i čovjeka. Radi toga su božji službenici, redovnici i svećenici, usmjeravali svoj voljeni puk da prirodu i stvorenja koriste samo onoliko koliko im je to doista bilo potrebno. Sve što ih je ometalo i odvlačilo od posvećenosti Bogu i poticalo da u stvorenjima traže zadovoljstvo i uživaju bilo je neprihvatljivo. Zato su propovjednici u svojim propovijedima često pozivali na uzdržavanje od užitka u ovome svijetu. Cjelokupnu zbilju znali su dijeliti na propadljivo i nepropadljivo, na materijalno i duhovno, na vremenito i vječno, na dobro i loše. Baš kao i Augustin: 'Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji.' Naš je duh 'nebo', a tijelo 'zemlja' (Augustin, 1993:147). Ta dihotomija na duh i tijelo, na duhovno i materijalno prisutna je i u Evanđelju i u poslanicama kod svetoga Pavla. Dakle prisutna je od prvih dana kršćanstva i obilježila je cjelokupnu kršćansku tradiciju.

O SIMBOLIČKOJ VIZIJI PRIRODE KOD SVETOGA FRANJE

Za razliku od Augustina, sveti Franjo (1181/2 – 1226) nije govorio iz dramatičnog iskustva nestajanja jednoga svijeta i civilizacije. Nije bio opterećen apokaliptičkim svršetkom. On je tješio, ohrabrivao, poticao na ustrajnost i pouzdanje u providnost Božju. Iako je i u njegovo vrijeme socijalna situacija bila teška i dramatična, zaredali su sukobi unutar same Crkve. Unatoč tome, sveti Franjo nastupao je opušteno i otvoreno. Nije bio opterećen teološko-filozofskom spekulacijom poput Augustina, a niti je težio posebnoj sistematizaciji svoje misli. Težio je prije svega duhovnom samostvarenju u skladu s Evanđeljem. Naime, tražio je način ili bolje reći model kako da u svijetu autentično slijedi Krista, doslovno i bezuvjetno. I našao ga je u prihvaćanju potpunog i totalnog siromaštva. Nakon obraćenja, dakle nakon burnog i neurednog života, započeo je živjeti siromašno, neopterećen posjedovanjem i gospodarenjem, slobodan od bilo kojeg oblika vezanosti na vremenita dobra. Na temelju vlastitog iskustva naučio je da iz takvih situacija proizlaze sve brige koje odvlače od posvećenije pobožnosti i služenju siromasima. Ostao je potpuno slobodan i predan Evanđelju. Iz takvog se vjerskog zanosa rađao njegov specifičan odnos prema svijetu i prirodi. Čvrsto je vjerovao da je svako i najmanje stvorenje djelo Božje. Jedan ih Otac svojim životvornim dahom drži u svijetu. »U svemu što je stvoreno, /gledao je/ samu braću i sestre.« (Joergensen, 1993:268).

Priroda već samim postojanjem i otvorenošću izriče slavu Bogu svoritelju, pozivajući sva ostala stvorenja da to isto čine. Dok čovjek bude uživao u prirodi, koristeći ju samo za stanovanje, hranu i odijevanje, slavit će u njoj Boga. I dok god bude tako, prema uvjerenju svetoga Franje, među stvorenjima će vladati red i sklad ispunjen ljubavlju.

U njegovoj viziji posebno je istaknut simbolički doživljaj prirode. Za njega je u stvari cijela priroda simbol. I upravo je zato »ljubio vodu, jer ona sjeća na pokoru, čisti dušu i njome se dijeli krštenje. Po kamenju i po pećinama uvijek je išao s osobitim obzirom imajući na pameti Onoga, koji je kamen zaglavni. Brata, što je sjekao drva u šumi zamolio bi da dio drveta ostavi, ne bi li se možda opet zazelenjelo u slavu križa.« (Joergensen, 1993:271).

Dakle, Bog čovjeku govori kroz sva stvorenja i ona se stoga moraju promatrati kao simboli.

I sam život svetoga Franje postao je znak i simbol. Svoj je život pretvorio u simbolički govor koji je srednjovjekovnom čovjeku bio dojmljiv zbog svoje neposrednosti i autentičnosti. Budući da sav svemir govori o Bogu Stvoritelju, »svako stvorenje bijaše Franji neposredna riječ od Boga. Bit Božju shvaćao je po stvorenju.« Tako je u neslomljivoj snazi i čvrstoći pećina i kamenja osjećao posve neposredno kako je jak i pouzdan Bog. Nedirnuti cvijet u jutarnjoj svježini ili mali kljun, koji se povjerljivo otvarao u gnijezdu, objavljivao mu je čistu Božju ljepotu i beskrajnu nježnost Stvoriteljeva srca (Joergensen, 1993:272).

Čovjekov se odnos prema prirodi i okolišu u viziji svetoga Franje trebao postupno transformirati u zahvaljivanje Bogu jer on održava sav život. Upravo je taj »osjećaj podržavao postojanu radost u Franjinu srcu i neprestanu težnju da se Bogu zahvaljuje. Tome su se morala pridružiti sva stvorenja, a činilo se kao da ih to veseli.« (Joergensen, 1993:272). Franjo je stvorenja promatrao u njihovu odnosu prema Bogu. Izvan toga bilo mu je nemoguće i zamisliti nekakvo smisljeno postojanje.

Temelj njegovog iskustva stvarnosti bila je mistična vizija univerzalnog jedinstva stvorenja. To je nastojao prenijeti puku i iskazati svoje iskustvo na pučki način, doslovno, otvoreno i dojmljivo s puno živih slika i primjera. Jedino je takav govor mogao dirnuti intimu ispaćenog srednjovjekovnog čovjeka naviknutog na svakojake grubosti.

U njegovoj interpretaciji stvarnosti prirodna stvorenja su upućivala na neku višu tajnu koju je Bog želio priopćiti. Tu simboličnu poruku sveti Franjo je svakodnevno iščitavao. Za njega govor prirode nikada nije bio jednostran budući da sve ima svoje dvije strane. Susret sa stvorenjima bio bi kompletan i smislen kada bi čovjek u svojoj duši povezivao izvanjsko iskustvo i njegov odjek. I neugodne pojave u prirodi u Franjinoj su viziji postajale smislene i svrhovite. Tako naprimjer noć, koja zna biti jako neugodna, nosi u sebi poruku o drugom dobru, jer »kada nastane noć, treba da svi ljudi slave Boga radi ognja koji daje našim očima svjetlo u noći.« (Joergensen, 1993:272). Sveti Franjo je vjerovao da se stvorenja međusobno nadopunjuju u služanju Bogu i čovjeku. No, prema oblicima služanja čovjeku i prema vlastitim svojstvima nisu sva stvorenja jednaka. I među njima postoji hijerarhija koju je Stvoritelj smisljeno i svrhovito uspostavio. Hvalio je tako oganj jer je od njega u određenom trenutku imao veću korist: »brate ognju, ti si plemenitiji i korisniji nego mnoga druga stvorenja!« (Joergensen, 1993:277).

Franjin odnos prema prirodi i svijetu treba promatrati u kontekstu posvemašnje pobožnosti i predanosti evanđeoskom siromaštvu i slobodi od svijeta. Također je važno imati na umu činjenicu da je sveti Franjo sam malo pisao. Podaci o njemu i njegovu životu dolaze iz druge i treće ruke. Oko njegova života ispredale su se mnoge priče, legende, čuda i miješaju se sa stvarnim biografskim podacima. Biografije i životopisi više govore o iskustvu onih koji su se nadahnjivali njegovim likom i djelom. Sama je predaja nastajala kao izraz težnji vjernih i često očajnih pojedinaca i skupina koji su se teško i s gorčinom suočavali s tadašnjim svijetom i prirodom. Na surovost života i teške životne rane djelo svetoga Franje došlo je kao melem na ranu.

Za života nije ga slijedilo brojno mnoštvo jer njegovo je djelo bilo radikalno i beskompromisno s obzirom na uobičajen život redovničkih zajednica. Ugađanja ni ekskluzivnost nisu mogli proći. Njegov svetački život bio je prihvatljiv samo onim pojedincima koji su bili trajno oduševljeni čistom evanđeoskom porukom. Sveti Franjo je bio neponovljivi primjer koji je mogao trenutno uzdrmati čovjekovu dušu i potaknuti je na preispitivanje.

Njegov život i odnos prema svijetu bitno se razlikovao od pristupa drugih veličina, poput svetoga Pavla, Augustina, Tome Akvinskog, Tome Kempanca, Pascala i mnogih drugih. Sveti Franjo stvarnost nije dijelio na duh i materiju, zemaljsko i nebesko, trajno i propadljivo, vremenito i vječno. Nastojao je evanđeoskim putem cjelokupnu zbilju integrirati. Priroda, a niti svijet prema franjevcu Leonardu Boffu, za svetoga Franjo »nije beživotna i mrtva tvorevina, nego je pun magičnosti, pun poštovanja i pažnje. Stvari nisu jednostavno bačene pred ljude, izložene njihovoj sebičnoj ruci; ne leže besmisleno jedna uz drugu. One imaju dušu i lice.« (Boff, 1988:52).

Prema tome među Božjim stvorenjima ne bi smjelo biti suprotstavljanja. Sve što se u prirodi događa ima svoju svrhu i smisao, iako to na prvi pogled ne izgleda tako. Kada je sveti Franjo odlazio iz Averna napuštajući braću opraštao se i od okoliša u kojem je svakodnevno boravio. Pri tome se obratio i sokolu koji je svojim svakodnevnim jutarnjim kreštanjem mogao poprilično ometati braću u molitvi, riječima: »Hvala ti za svu tvoju brigu!« (Joergensen, 1993:264). Zahvaljivao mu je, naime, što ga je tom vikom svako jutro budio. Dakle, u tom upornom jutarnjem glasanju sokola svetac je prepoznao dobro koje mu je na kraju koristilo, tj. prepoznao je u tom kreštanju sokola Božju brigu.

Svetome Franji priroda je »neposredna riječ od Boga« upućena čovjeku. Upravo je po tome izniman i poseban poput izvornog nebrušenog dijamanta koji je svim »stvorenjima bio privržen posebnom i srdačnom ljubavlju« (Boff, 1988:52). Ostao je simbol i figura jednog osobitog odnosa prema Bogu, čovjeku i svijetu. Izbjegao je podvojenost. Težio je iznad svega integraciji stvorenja. Upravo je u tom nastojanju nadišao ovisnost o posjedovanju i gospodarenju stvorenjima. On i prirodni okoliš u međusobnom susretanju ostajali su posve slobodni. Među njima jednostavno nije bio moguće bilo kakav odnos iskorištavanja.

Međutim, u njegovu iskustvu svijeta prirodna stvorenja ne postoje autonomno. Postoje samo ako Bog kroz njih govori. Svoju autonomnu svrhu nemaju jer im očito nije dano da budu sama po sebi. Njihova je jedina svrha da svojim postojanjem slave i hvale Boga. U tome se iscrpljuje sva svrha stvorenja. Priroda nije svoja, a niti je autonomna. Ona je prije svega Božja. U njoj se Bog svakodnevno približava čovjeku. Ona je poput medija, poput posrednika između Boga i čovjeka.

Sveti Franjo isticao je i hijerarhiju među stvorenjima. Čovjek je posebno božje stvorenje i zato njemu trebaju služiti sva ostala stvorenja. Leonardo Boff ističe radosnu podložnost među stvorenjima na koju je sveti Franjo stalno poticao (Boff, 1988:52). Uspoređivao ih je prema koristi koju čovjek od njih ima. Iz toga bi se lako mogla oblikovati ljestvica vrijednosti. No, iz hijerarhijskog odnosa, kojeg je i sam doslovno i bezuvjetno poštovao, u društvu i prirodi, nije izvlačio gotove zaključke o nadmoći i neograničenom pravu čovjeka nad ostalim stvorenjima. Granica je bila jasna, samo ispunjavanje nužnih potreba za zdrav i normalan život, već prema posebnim potrebama pojedinih bića. Svako narušavanje zadane granice rušilo bi ravnotežu i sklad te u svijet unosilo nered i grijeh.

U 'radosnoj podložnosti' među stvorenjima ima mjesta i za antropocentrizam. Ako je čovjek na vrhuncu hijerarhijske ljestvice iznad svih stvorenja, onda ima pravo njima i raspolagati i to u doslovnom smislu.

Valjalo bi danas ponovo preispitati poruku svetoga Franje, kritički je analizirati kako bi se izbjegle neobjektivne *laude* o njegovom pogledu na svijet i prirodu. Neum-

jerene i laskave, kakve već mogu biti, više mogu nanijeti štete nego koristi onome što je u njegovoj poruci doista vrijedno.

Ne bi se smjelo smetnuti s uma da je njegovo djelo prije svega plod mistične vizije i samo u tom duhu treba vrednovati njegov odnos prema svijetu i prirodi.

PODVOJENOST KRŠĆANSKE VIZIJE SVIJETA I PRIRODE

Već se desetljećima pišu vrijedne studije o ugrožavanju okoliša. Redovito se iznose rezultati, razrađuju se nove strategije odnošenja prema okolišu, nude se novi obrasci razvoja i s ushitom se iznose sinteze recentnih istraživanja. Mogao bi se steći dojam da se događaju bitni i veliki pomaci u odnosu prema okolišu. Međutim, kada se malo dublje zaviri u tu problematiku i kada se podrobnije analiziraju svi dokumenti koji su trebali biti potpisani kako bi se pokrenuo ekološki kotač, razotkrije se silna praznina i nesklad između rečenog i stvarno učinjenog. Očito se sklapaju formalni dogovori koji zapravo ne vrijede puno. Moglo bi se zaključiti da se silnici ovoga svijeta ne drže potpisanih dogovora o zaštiti okoliša.

Kršćani također snose veći dio odgovornosti za prirodu i svijet svojim djelovanjem ili nedjelovanjem. Podržavaju tzv. relativni ili meki antropocentrizam kojim se zapravo želi istaknuti teocentrizam. Nekritički se pri tom favorizira čovjekova vlast nad stvorenjima.

Osobito zbunjuje što je kršćanska vizija prirode i svijeta opterećena podvojenošću i krajnostima. U svojim stajalištima varira od afirmativnog odnosa prema kojem podržava autonomiju svih stvorenja, pa sve do promicanja i nekritičkog veličanja samo jednog 'izabranog' stvorenja. Ta podvojenost i neuravnoteženost prisutna je i u novijim crkvenim dokumentima. Na jednom mjestu u novom Katekizmu Katoličke Crkve ističe se da je čovjek na prvom mjestu, a sve drugo je njemu podložno. Ta »stupnjevitost među stvorenjima izražena je redom od šest dana koji od nesavršenijeg ide k savršenijem.« (KKC, 1994:342). Na drugom mjestu potvrđuje se isto tvrdnjom da je čovjek »vrhunac Božjega stvarateljskog djela« (KKC, 1994:310), a onda opet bljesne *lauda* u duhu svetoga Franje o međusobnoj ovisnosti stvorova, o njihovom međusobnom dopunjavanju jer, prema Katekizmu, Bog je »htio ovisnost stvorova jednih o drugima. Sunce i mjesec, cedar i sitan cvijet, orao i vrabac: nebrojene razlike i nejednakosti znače da nijedan stvor nije sam sebi dovoljan. Oni postoje samo u ovisnosti jednih o drugima da se međusobno dopunjuju služeći jedni drugima« (KKC, 1994:340). I sasvim neočekivano slijedi tekst koji ponovo glorificira čovjeka kao gospodara svega stvorenja jer on je gospodar »svim živim stvorovima nižim od njega« (EV, 1997:93).

Valja te dihotomije nadvladati jer one unose smutnju u red postojanja i dovode u pitanje konsenzus o suživotu čovjeka i stvorenja.

I NA KRAJU NA ČIJU STRANU STATI

Bilo bi nerazborito birati između dvije navedene strane. Sveti Augustin je u brojnim nedaćama i ratovima svoga vremena otkrivao Božje 'znakove kraja'. Oni su naviještali skoroj katastrofu, biblijski rečeno, apokalipsu. Iz njih je Augustin iščitavao poruku o skoroj propasti jer je svijet, po njegovoj prosudbi, dobrano ostario pod teretom grijeha tada već istrošene civilizacije, a grijesi su bili očiti u mnogobrojnim stradanjima

čovjeku i konačnog kraja, bio je zadnji čas da se nešto učini jer na kraju mogu i sami znakovi nestati, a onda slijedi kraj, strašan i mahnit poput ognja. U prirodi se, dakle, ogledao kraj. Bila je ona simbol propadanja i njoj istječe vrijeme kao i čovjeku. Bilo je to za Augustina neminovno.

Sveti Franjo, obraćenik poput Augustina, nakon burnog i razmetljivog života, promatrao je svijet savim drugim očima. Za njega je priroda također bila simbol, ali ne propadanja i konačnog kraja, već simbol Božje prisutnosti, prisne i neposredne jer se Bog uvijek i kroz sva stvorenja na različite načine približava čovjeku. Sva stvorenja već samim svojim postojanjem uzvraćaju Stvoritelju hvalu i slave Ga zbog njegove dobrote. U svijetu i prirodi jasno se vidi kakav je čovjekov odnos prema stvorenjima, a to dovoljno govori i o odnosu čovjeka prema Bogu Stvoritelju. Dakle kakav je prema stvorenjima takav je i prema Bogu Stvoritelju. Primjeren je i afirmativan onoliko koliko je čovjek otvoren i dobrohotan prema prirodi i svijetu. Na ispravan način ljubi svoj prirodni okoliš samo onda kada im služi i kada njeguje njihovu raznolikost i svrhovitost. Ljubeci stvorenja čovjek u stvari ljubi Stvoritelja i u njima ga slavi. Koliko god je djelo svetoga Franje bilo neobično i originalno, malobrojni su imali hrabrosti ostati na njegovu putu do kraja.

Mnogi su u kršćanskom puku kroz cijeli srednji vijek radije ostajali uz uhodane oblike pučke religioznosti u kojoj su se miješale kršćanska vjera i magijski oblici. Odnos prema prirodi bio je pod jakim utjecajem takvih predodžbi. Kršćanski propovjednici svim silama su nastojali razbožiti prirodu. Zato su isticali da se u prirodnim stvorenjima nalaze izvorišta brojnih kušnji. Valjalo je stoga odbaciti cijelu prirodu, tj. biti podalje od nje i ne tražiti u njoj užitak niti utočište ili zadovoljštinu. Opasno je vezati se za prirodna dobra i u njima tražiti uporište. Ionako su sva prirodna stvorenja nižeg reda osuđena na propadanje. Čovjek, ljubljeno Božje stvorenje, jedini će biti spašen i otkupljen te na kraju izbaavljen iz vremenitog i propadljivog svijeta.

Hijerarhijska vizija prirode još uvijek je zastupljena i u novijim crkvenim dokumentima. Poruka je jednostavna i jasna: sve je radi čovjeka stvoreno i njemu jedinom služi jer on je 'kralj' stvorenja kao što je Bog gospodar života. Iako se u crkvenim dokumentima ističe međuovisnost stvorenja, njihovo zajedništvo, ne odustaje se od nekritičkog favoriziranja čovjeka kao 'posebnog' stvorenja.

Kršćani radije govore o relativnom antropocentrizmu kako bi istaknuli za njih toliko značajan teocentrizam. Pitanje je koliko relativni antropocentrizam afirmativno otvara značaj teocentrizma (Pozaić, 1991:94). Često se zanemaruje činjenica da je sličnim nedosljednostima obilježena cjelokupna kršćanska tradicija. Ti tragovi se i danas jasno naziru.

LITERATURA

- Augustin, A. (1995). *O državi Božjoj*. Svezak prvi. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Augustin, A. (1996). *O državi Božjoj*. Svezak treći. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Augustin, A. (1990). *Sv. Augustin. Govori – 1*. Makarska: Služba Božja.
- Augustin, A. (1993). *Sv. Augustin. Govori – 2*. Makarska: Služba Božja.
- Bloch, M. (2001). *Feudalno društvo*. Zagreb: Golden marketing.
- Boff, L. (1988). *Nježnost i snaga*. Sarajevo: Svjetlo riječi.

- Chaunu, P. (2002). **Vrijeme reformi**. Zagreb: Antibarbarus.
- Cocagnac, M. (2002). **Biblijski simboli i teološki pojmovnik**. Zagreb: Antibarbarus.
- Delort, R. (2002). **Povijest europskog okoliša**. Zagreb: Barbat: Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH.
- Denzinger, H. (2002). **Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu**. Đakovo: U pravi trenutak
- Franjo među Hrvatima**. (1976). Zbornik franjevačkih zajednica u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga (1226 – 1976). Zagreb: Središnji odbor za proslavu 750. Obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga.
- Galli, M. v. (1974). **Življena budućnost. Franjo Asiški**. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Grčević, F. (2002). **Simbolizam, ekologija, eshatologija**. Zagreb: Matica hrvatska.
- Gurevič, A. (1987). **Problemi narodne kulture u srednjem veku**. Beograd: Grafos.
- Ivan Pavao II. (1997). **Evangelje života**. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Ivonides, Y. (1976). **Vječni zaljubljenik i poruka svetoga Franje Asiškog braći i suvremenom svijetu**. Zagreb: Provincijalat hrvatskih franjevaca konventualaca.
- Jedin, H. (2001). **Velika povijest Crkve**. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jeruzalemska Biblija**. (2001). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Joergensen, J. (2000). **Sveti Franjo Asiški**. Zagreb: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda.
- Jukić, J. (1991). **Budućnost religije**. Split: MH Split.
- Katekizam Katoličke Crkve**. (1994). Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija: Glas Koncila.
- Kempenc, T. (1988). **Nasljeduj Krista**. Zagreb: Prometej.
- Le Goff, J. (1998). **Civilizacija srednjovjekovnog Zapada**. Zagreb: Golden marketing.
- Pozaić, V. (1991). Ur. **Ekologija**. Znanstveno–etičko–teološki upiti i obzori. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove.
- Spisi svetog Franje**. (1974). Sarajevo: Jukić.
- Turetta, V. (1997). **Sveti Franjo Asiški**. Imotski: Franjevački samostan.
- Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291 – 1991**. Zbornik radova. (1991). Sarajevo: Franjevačka teologija.

ON THE SYMBOLIC VISION OF NATURE IN THE CHRISTIAN TRADITION

Miroslav Artić
Zagreb

Summary

The author re-examines in a critical manner the relation towards nature in the Christian tradition. He also analyzes particular segments of the specific relation towards the world and nature of the two Christian leading figures. St. Augustine and St. Francis of Assisi. St. Augustine spoke about the old age of the world, on its unavoidable decadence, on the exhaustion and the senile panting. Unlike him, St. Francis optimistically pointed out the brotherhood of all the creatures.

The author then questions the Christian vision of nature, inherited from the Middle Age tradition, which uncritically upholds anthropocentrism and favours human guardianship over the creatures. Therefore he encourages the re-examination of the Christian vision of nature because it is, according to his words, burdened with dichotomy and extremity in its attitudes. So, these dichotomies should be overcome because they stir up discords in the order of existence, and question the consensus on co-existence of creatures.

Key words: *nature, world, symbol, dichotomy, the Christian vision of nature, experience, mystic vision, integration of nature and the world, anthropocentrism*

ÜBER DIE SYMBOLISCHE VISION DER NATUR IN DER CHRISTLICHEN TRADITION

Miroslav Artić
Zagreb

Zusammenfassung

Im Mittelpunkt dieser kritischen Untersuchung steht die Frage nach dem Stellenwert der Natur in der christlichen Tradition. Der Autor unterzieht seiner Analyse einzelne Segmente der spezifischen Beziehung gegenüber der Welt zweier christlicher Groessen, des heiligen Augustinus und des heiligen Franziskus von Assisi. Augustinus sprach ueber das Greissenalter der Welt, ueber seinen unvermeidlichen Verfall; ueber Ermuedung und das altersschwache Keuchen.

Im Gegensatz zu ihm betont Franziskus recht optimistisch die Bruederlichkeit aller Geschoepfe. Diesbezuglich betrachtet der Autor die christliche Vision der Natur sehr kritisch, da sie mit einer unkritischen Selbstverstaendlichkeit den Anthropozentrismus aufrecht erhaelt und die menschliche Herrschaft ueber andere Geschoepfe eindeutig favorisiert. Sein Anliegen ist es, eine kritische Ueberpruefung christlicher Vision der Natur anzuregen, die nach seinen Ausfuehrungen unter der Belastung der Zwiespalt und der Extreme ihrer Auffassungen leidet. Diese Dichotomien sollten ueberwunden werden, da sie eine Verwirrung in die Ordnung des Seins bringen und den Konsens ueber das Miteinander der Geschoepfe in Frage stellt.

Grundausruecke: *Natur, Welt, Symbol, Teilung, christliche Vision der Natur, mystische Vision, Integration der Natur und der Welt, Anthropozentrismus.*